

O PROBLEMĂ INCOMPLET REZOLVATĂ – STUDIUL RESTURILOR ANIMALIERE DEPUSE CA OFRANDĂ ÎN NECROPOLE APARTINÂND CULTURII SÂNTANA DE MUREȘ-CERNEAHOV

DE

SERGIU HAIMOVICI

Cultura respectivă, aparținând secolului IV p.Chr. și a primei părți a celui de-al V-lea, destul de bine cunoscută de arheologi, mai ales prin săpăturile executate în necropole, se întinde pe o suprafață destul de mare, din Transilvania și mult spre răsărit până dincolo de Nipru. La noi au fost cercetate o seamă de necropole, mai ales din zona extracarpatică a României, în ele, atât în mormintele de inhumație, dar și în cele de incinerare, găsiindu-se și resturi animaliere alimentare. Pentru mai multe din aceste cimitire, s-au făcut și determinări, mai cu seamă pe materialul faunistic, din necropole, din care, resturile scheletelor umane au fost date spre studiu de obicei antropologilor, odată cu acestea, fiindu-le predate de către arheologi și ofrandele animaliere de tip alimentar, ce aparțineau de fiecare schelet; în unele cazuri însă materialul faunistic a fost preluat direct de către arheozoologi. Menționăm că noi ne-am oprit doar la studiul acestui material animalier, considerând însă acele resturi, ce reprezentau precis, să le zicem ofrande de carne, deci depuse cu scopul de a servi la alimentația din lumea de „dincolo” a decedaților și totodată, doar la acelea ce au trecut precis prin mâna unor arheozoologi, întrucât considerăm că doar acestea au fost determinate în mod exact, încât nu poate exista astfel vreun dubiu științific.

Cum se arată încă din titlu noi ne-am oprit doar la nouă necropole, care corespund la cele ce ne-am propus. Trebuie să menționăm însă că, dintr-o cimitire unele, după cum se știe, nu au fost săpate exhaustiv, iar pe de altă parte, nu s-a strâns întodeauna și fauna din toate mormintele. De aceea, au parvenit la arheozoolog și adesea chiar la antropolog să spunem doar un „lot” din materialul ce ne interesa. Este evident că aceste fapte lasă oarecum de dorit, întrucât unele problematice, mai ales acelea care se relevă statistic nu pot fi astfel circumscrise decât doar mulțumitor.

Cele nouă situri arheologice despre care va fi vorba se plasează geografic într-un dreptunghi ce se întinde la est și sud est de Carpați cam între paralele 44° și 48° fiind străbătute, în mare, de meridianul 26°. Le vom menționa pe rând oarecum de la sud către nord, dând și unele date ce interesează direct executarea acestei lucrări¹.

1. Târgșor (jud. Prahova), situat la câțiva km la vest de orașul Ploiești, la limita dintre Dealurile Subcarpatice și Câmpia Română în așa-numita Câmpie a Ploieștilor. Arheozoologul Alexandra Bolomey a studiat ofrandele de la 16 morminte de inhumație, așadar doar un lot din cele foarte multe găsite de arheologul Gh. Diaconu (ultimul mormânt de la care a provenit material faunistic, studiat de Alexandra Bolomey poartă numărul 275)².

2. Spânțov (jud. Călibărași) se găsește mai spre sud-est de primul, la aproximativ 10 km est de orașul Oltenița și a gurii de vărsare a Argeșului în Dunăre – deci la malul fluviului, ce influența evident întreaga

¹ Am dat aceste coordonate geografice pentru a se limita mai ușor spațiul din dreptul căruia provine materialul studiat, dar totodată pentru a arăta poziția sa față de Țara Sfântă (latitudinea 32° și longitudinea 35°).

² Alexandra Bolomey, *Ofrande animaliere din necropole din secolul al IV-lea e.n.* în *StCercAntrop*, 1967, Tom 4, nr. 1, p. 25-35.

zonă. Tot Alexandra Bolomey a prezentat ofrandele de la un număr de 10 morminte de inhumăție din cele de peste 60 (ultimul mormânt de la care s-au studiat resturile arheologice are numărul de 67)³ – arheologii care au făcut săpătura au fost B. Milrea și C. Preda.

3. Barcea (jud. Galați), situată la sud-est de orașul Tecuci, în așa-zisa Câmpie a Tecuciului, într-o zonă mlăștinoasă, dată de pârâul Crozel, solul fiind în unele locuri nisipos.

Dintr-un număr de 30 morminte de inhumăție, de la care resturile osoase au fost predate antropologilor au prezentat și material faunistic 13 (43-33%); ulterior arheologii Stela Țau și M. Nicu au continuat săpătura, dar nu s-a mai adunat faună. Acest lot a fost studiat de către S. Haimovici⁴.

4. Lunca (jud. Galați), situată la nord de Tg. Bujor, în zona inferioară a Podișului Covurluiului, având la dreapta Dealul Bujorului și pârâul Bujor – după nume zona fiind cel puțin umedă. Resturile animaliere provin din opt morminte de inhumăție și au fost date spre studiu lui Alexandra Bolomey⁵, de către arheologul I. Dragomir, care a făcut săpături în această necropolă, din câte cunoaștem neexecutând nici o lucrare științifică referitoare la aceste săpături.

5. Bogdănești (jud. Vaslui) se găsește lângă târgușorul Fâlcui, în apropierea râului Prut la marginea de est a Depresiunii Elanului. Materialul de studiu provenind din săpătura lui V. Palade a fost preluat de antropologii ce au studiat resturile umane, S. Haimovici făcând departajarea față de aceste resturi. Din cele 70 de morminte de inhumăție, doar 18 (25,71%) au avut și material faunistic. Datele respective se găsesc într-o lucrare în care a fost cuprins și materialul animalier provenind din situl de la Valea Seacă⁶.

6. Valea Seacă (jud. Vaslui). Binecunoscuta necropolă se situează la vărsarea pârâului cu același nume în râul Bârlad, ușor la est de orașul Bârlad, într-o zonă deja destul de joasă altitudine. Săpăturile au fost executate tot de V. Palade. Acesta a dat drept studiu antropologilor resturile osoase din doar 138 morminte de inhumăție (dintre care trei ca cenotafe), deși situl a fost săpat exhaustiv. S. Haimovici a făcut departajarea materialului faunistic ce s-a găsit în 36 de morminte (26,08%)⁷; la acesta s-a alăturat de asemenea, material faunistic din patru gropi de cult.

7. Lețcani (jud. Iași) necropolă situată lângă satul Lețcani, în șesul Bahluiului, ajuns astăzi deja aproape în coasta vestică a orașului Iași. Arheologul Cătălina Bloșiu a dat lui S. Haimovici spre studiu resturile faunistice descoperite doar în 10 morminte de inhumăție (ultimul număr de mormânt fiind 42); ar fi deci cam o pătrime din morminte (23,8%)⁸.

8. Mihălășeni (jud. Botoșani). Binecunoscuta necropolă, întrucât a fost săpată până la epuizarea ei, se găsește situată în nord-estul județului în așa-numita formațiune geografică Câmpia Jijiei Superioare, spre sud-est de orașul Săveni pe râul Bașeu, pe „Șesul Bahluiului”, la egală distanță între satele: Mihălășeni și Negrești. Aici au fost descoperite 520 de morminte (arheolog O.-L. Șovan): 429 de inhumăție și 91 de incinerăție. Materialul osteologic (scheletele umane și ofrande osoase alimentare), a fost dat spre studiu antropologilor, S. Haimovici departajându-le la ambele tipuri de morminte, acolo unde au fost evidențiate aceste materiale faunistice. Astfel, dintre mormintele de incinerăție la 16 s-au găsit și resturi de ofrande (17,58) iar cele de inhumăție au avut resturi faunistice la 123 (28,67%). Menționăm că pentru prima oară dintre cele două necropole, s-au studiat și ofrandele la incinerăție. La cele de mai sus s-a adăugat și fauna găsită în 11 gropi de cult. Rezultatele au fost trecute în două lucrări succesive apărute în 1988 și în 1994⁹.

³ Eadem.

⁴ Sergiu Haimovici, *L'étude des restes animaliers déposés comme offrande dans les tombes de la necropole de Barcea (IVeme-Veme siècles n.é.) appartenant à la culture Sântana de Mureș-Cerneahov*, în *An.Șt.Univ.Iași*, 1988, S. IIa Biologie, Tom 34, p. 59-60.

⁵ Alexandra Bolomey, *op.cit.*

⁶ Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor faunistice depuse ca ofrande în mormintele din două necropole – Valea Seacă și Bogdănești (jud. Vaslui) aparținând culturii Sântana de Mureș*, în *Carpica*, XXI, 1994, p. 141-157.

⁷ Ibidem.

⁸ Idem, *Studiul resturilor faunistice depuse ca ofrandă în cimitirul de la Lețcani (jud. Iași)*, în *ArhMold*, VIII, 1975, p. 287-301.

⁹ Idem, *Studiul materialului paleofaunistic depus ca ofrande în mormintele din necropola birituală de la Mihălășeni (jud. Botoșani) aparținând culturii Sântana de Mureș (sec. IV e.n.) I*, în *Hierasus*, VII-VIII, p. 235-258; *Studiul materialului paleofaunistic depus ca ofrande în mormintele din necropola birituală de la Mihălășeni (jud. Botoșani) aparținând culturii Sântana de Mureș (sec. IV e.n.) II*, în *Hierasus*, IX, 1994, p. 195-228.

9. Miorcani, necropolă și ea bine-cunoscută, săpată de către arheologul I. Ioniță, este situată mai spre nord - nord-est de cea de mai sus, tot în Câmpia Jijiei Superioare aproape de râul Prut, ceva mai jos și spre sud-est de comuna Rădăuți-Prut, capăt de șosea principală. Un număr destul de mare de resturi osoase umane din morminte de inhumație, și anume 117 au fost studiate de antropologii din Centrul de Antropologie din Iași, fără a se fi publicat o lucrare, materialul fiind însă preluat de către D. Botezatu într-o sinteză antropologică a sa¹⁰. Un număr de resturi de faună de ofrandă alimentară din doar 7 morminte au fost date apoi de I. Ioniță arheozoologului Simina Stanc, care - împreună cu Luminița Bejenaru, a publicat rezultatele într-o lucrare apărută de curând¹¹.

Trebuie după această enumerare să constatăm că, de-a lungul timpului, s-au adunat date destul de consistente cu privire la caracteristicile ofrandelor animaliere de tip alimentară, depuse ca ofrandă în morminte de inhumație și în mică măsură chiar și de incinerare aparținând necropolelor de cultură Cerneachov și anume ajungându-se la un număr de 257 de morminte după cum urmează, conform datelor rezultate considerând cele nouă situri:

S. Haimovioi - 216; Alexandra Bolomey - 34; Simina Stanc - 7.

Arătăm mai jos că de curând Simina Stanc și Luminița Bejenaru, ca urmare a unei comunicări științifice la a 9-a Conferință Internațională I.C.A.Z., în Anglia, au întocmit o lucrare ce se ocupă și cu de ofrande animaliere descoperite în morminte ale culturii Cerneachov din zona extracarpatică a României¹². Pe baza unor date aproape cu totul doar scriptice această lucrare este structurată, în mare, pe trei părți: O introducere în care se trec în revistă problematicele istorice și arheologice începând cu Dacia preromană, trecând prin evoluția Daciei romane și concomitent a dacilor liberi, ajungând în final la situația din secolul IV p.Chr. când apare și se desfășoară pe o zonă foarte largă cultura Cerneachov, oprindu-se doar la cea extracarpatică din România. Urmează apoi prezentarea situației, eu totul scriptice a unor date culese privind numărul de morminte și a tipului lor (inhumație, incinerare) pentru 11 necropole - opt din cele arătate de noi (cea de la Lunca lipsește întrucât nu au apărut relativ la ea nici o lucrare a arheologului) și încă trei în plus, din estul Munteniei: Izvoru, Independența, și Al. Odobescu, considerând pentru toate trei unele lucrări ale acestora ce au condus săpăturile: B. Mătreș și C. Preda, alăturând un tabel cu date uneori incerte. În continuare se arată și se discută cât reprezintă la sută din total acele morminte doar de inhumație la care s-au găsit ofrande (apar de acum 12 necropole intrând la socoteală și cea de la Lunca), dar și aici se observă unele inadvertențe. Un al treilea tabel se referă la numărul de resturi pe specii, considerând atât fragmentele (când a fost posibil) și numărul minim de indivizi, pentru fiecare din cele 12 situri. Deși cu unele scăpări, acest tabel este foarte sugestiv, chiar dacă frecvența n-a fost calculată la sută arătând, în general, care a fost pentru fiecare necropolă reprezentarea numerică a speciilor de animale depuse ca ofrandă. La începutul acestei prezentări se găsește și o hartă a României, cu situarea pe ea a celor 12 necropole. Pentru câteva dintre ele aceasta este oarecum apropiată de adevăr, dar la altele ca apare cu totul bizară. Astfel, Izvoru este dus mult către vest, ajungând din jud. Giurgiu în jud. Teleorman tocmai pe malul stâng al râului Vedea; Barcea și Lunca se găsesc, după autor, una ușor la nord de Galați și cealaltă ușor spre sud de același oraș către Brăila. Cea mai depărtată de normal este Valea Seacă, care a ajuns de la Bârlad, undeva pe malul stâng al râului Moldova cu mult mai spre nord de vărsarea acesteia în Siret. Ultima parte se ocupă cu transformarea unor resturi osoase (ofrande) în obiecte de origine animală, trecând astfel în domeniul economico-gospodăresc și/sau cultic; într-un tabel sunt trecute pentru fiecare sit, la morminte, câte obiecte casnice (piepteni, tuburi de os, ace și împungătoare) și pentru folosirea lor ca obiecte de ornament (scoici, pendante, lăncuiri, măgele de os) au fost găsite, făcându-se astfel inventarul lor (nu este oare acest fapt o suprapunere cu ceea ce se preocupă de obicei arheologii, care nu altfel au și făcut-o în lucrările lor).

Înainte de a trece la un studiu mai aprofundat privind ofrandele alimentare găsite în cele nouă necropole, este bine să menționăm foarte pe scurt, caracteristicile mediului geografic, în cadrul căruia au evoluat aceste

¹⁰ D. Botezatu, *Studiu antropologic paleodemografic și paleopatologic al scheletelor din necropola de la Mihălășeni (jud. Botoșani) datând din secolele IV-V d.Hr.*, în *Hierusias*, XI, 2001, p. 435-481.

¹¹ Simina Stanc, Luminița Bejenaru, *La necropole de Miorcani appartenant à la culture Sântana de Mureș-Cerneachov: données archéozoologiques*, în *Hristianskoe nasledie Bizantsii i Rusi Sbornik materialov*, Sebastopol, 2002, p. 84-87.

¹² Idem, *Animal offerings found in necropoles belonging to Sântana of Mureș-Cerneachov Culture from the east and the south extracarpathian zones of Romania*, 9th I.C.A.Z. Conference, Durham 2002, Behaviour behind bones, p. 14-19.

situri arheologice. Se poate constata ușor, că ele se găsesc într-o zonă evident de joasă altitudine, unele din ele chiar cu totul la câmpie și altele care au în jur doar înălțimi ce nu trec de 200 m. De asemenea, o parte dintre ele sunt situate în apropierea unor ape mari, fauna acvatică a acestora fiindu-ne la îndemână. Se cunoaște faptul că atât goții cât și sarmații habitau, tocmai mai cu seamă, în acest tip de relief.

Este necesar să arătăm ce influență a avut asupra păstrării, pe care ar trebui să o considerăm nealterată în timp, atât de mediul extern cât și de activitatea societății umane, asupra acestor ofrande animale, întrucât prin depunerea lor în morminte, deci în pământ, ele ar fi trebuit să fie oarecum păzite de factorii de mai sus. Lucrurile nu stau totuși așa, deoarece se cunoaște acum faptul că, unele morminte de înhumăție au fost răvășite (sau poate doar deranjate) de către om, oarecum puțin ca timp după înhumare de către locuitorii (poate rude) așezării căreia îi aparținea respectiva necropolă, dar nu pentru cauze pur materiale (jaf), ci doar de unele de ordin cultic. Nu dorim a intra într-o astfel de problemă, lăsând-o așa cum este normal, să fie studiată îndeaproape de arheologi și chiar de istorici. Vrem doar să arătăm că acest fapt nu este cu totul caracteristic doar culturii Ceameachov, ci el exista ca atare din timpuri mult mai vechi, dar și mai noi, având unele reziduri chiar în contemporaneitate. Așa cum s-a constatat în necropole mai mari și mai bine studiate (cea de la Valea Seacă și de la Mihălășeni)¹³ se pare totuși că nu erau atinse mormintele în care au fost înhumați copiii și totodată că cei ce „profanau” mormântul nu se atingeau direct de ofrande, ci doar de scheletele umane – totuși depunerile de ofrande erau credem, cel puțin răvășite în parte, sau unele dintre ele poate chiar să fi dispărut (poate, cine știe, ce adăugau altele). Totuși nu credem că acest fenomen (ce merită pe deplin de laf în seauă) a moștrăit semnificativ ceea ce vom arăta în ceea ce urmează. De menționat însă că unele morminte, care s-au considerat actualmente doar drept cenotafuri, să fi avut inițial și oase umane.

Considerăm că este bine să începem cu mormintele de incinerăție care au fost studiate în această privință, așa cum s-a arătat, doar în necropola de la Mihălășeni.

În cadrul multor morminte au fost găsite și resturi de faună (uneori nu s-a fost posibil atât subsemnatului alăturat cu antropologul D. Botezatu să se poată deosebi și pe resturi foarte mici și arse dacă avem de a face cu material animalier sau uman); credem însă că ne-am descurcat satisfăcător și astfel s-a putut da, pentru multe din fragmente, diagnoza segmentului osos și chiar a speciei la care el aparținuse. Amintim totodată că, aproape în fiecare mormânt, așa cum era normal, se găseau, de obicei, puține resturi așa cum au fost puse ele de cei care au făcut incinerarea; uneori însă acestea erau relativ bogate. S-a putut constata (fără a putea stabili, clar frecvențele) că aproape toate speciile găsite în mormintele de înhumăție ca ofrande alăturate decedatului existau și în cele de incinerăție. De asemenea, uneori, ici-colo, au apărut și oase întregi, din grupa celor mici, care nu purtau urme de andem – nu putem să ne pronunțăm căror cauze s-au datorat acest fapt.

Desigur că, materialul faunistic din cadrul mormintelor de înhumăție este cu mult mai numeros și de aceea, s-au putut pune în evidență o serie întreagă de caracteristici ale acestuia.

Trebuie să arătăm încă de la început căror grupe au aparținut materialele depuse ca ofrandă. Ele provin de la peștii teleoseeni, păsări, mamifere, raii ales domestice și foarte puține de la cele sălbatice. Acolo unde numărul de morminte studiate în privința ofrandelor alimentare depuse în ele este mai bogat apar și aceste grupe în totalitatea lor așa cum este situația la Valea Seacă și Mihălășeni.

Este interesant că nu s-au găsit deloc resturi de la moluște autohtone comestibile. Ele ar fi dintre lamelibrahiate scoicile *Unio* și *Anodonta*, ale căror valve rămân după ce conținutul lor a fost consumat de oameni și dintre gastropode, mai ales melcul *Helix* – relativ mare – de la care rămâne cochilia. Să nu uităm că unele necropole se găsesc în apropierea apelor mai mari și mai mici, unde *Unio* și chiar *Anodonta* sunt comune și că în zona fiecărei necropole (recte așezări), se găseau din plin și preerii umede în care melcul *Helix* apate întotdeauna ca abundem. Ne întrebăm dată, de obicei, respectivii locuitori nu foloseau deloc această sursă de hrană, sau poate considerau aceste moluște ca material prea „disprețuit” pentru a fi depus drept ofrandă. Se foloseau însă din plin, dar nu ca ofrande alimentare, moluștele – astfel la Mihălășeni s-a găsit o valvă de cardium, considerată podoabă, specie marină ce există și în Marea Neagră și tot acolo cât și la Valea Seacă cochiliile de malci exoalci, tot marini: *Murex* și *Cypraea*, care s-ar putea să fi fost folosiți nu numai pentru frumusețea lor și ca podoabă, ci chiar în scopuri cultice, magice sau chiar apotropaice.

¹³ V. Palade, *Așezarea și necropola de la Bârlad-Valea Seacă, sec. III-V*, Ed. Arc, București, 2000, p. 173-181; O. L. Șovan, *Necropola de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de la Mihălășeni – rezumatul tezei de doctorat*, 1998; idem, *Ritualuri funerare din necropola din sec. IV-V de la Mihălășeni (jud. Botoșani) – răvășirea mormintelor*, în *Forum Cultural*, nr. IV, 1, martie 2004, p. 5-9.

Peștii teleosteeni, adică grupa cea mai comună a acestora apar, să zicem sporadic; s-au găsit resturi doar la Mihălășeni și la Valea Seacă câte 1-2 resturi de *Cyprinidae*, poate chiar crap sau/și caras, cât și pe bulgări de lut, scoși din morminte, tot în cele două necropole, solzi de asemenea de ciprinide, arătând că chiar atunci, în mormântare, indivizii de pești erau pregătiți pentru a deveni ofrandă alimentară.

Lipsește resturi de broaște țestoase, cea de apă (*Testudo*), găsindu-se probabil și atunci, ca și azi, doar în multe dintre respectivele situri, cea de uscat (*Testudo*), găsindu-se probabil și atunci, ca și azi, doar în Dobrogea. Resturi osoase ale lor ce s-ar descoperi în morminte, ar arăta, nu faptul că ar fi fost mâncate de locuitorii respectivi, ci depuse și ele în scopuri de asemenea cultice-magice.

Dintre păsări menționăm găina domestică (*Gallus domest.*), foarte comună în cadrul ofrandelor alimentare, ea situându-se pe locul al doilea după ovicaprine; apare în toate siturile luate în considerare. Ea se prezintă ca o formă mică, primitivă, asemănătoare cu așa-numita găină țărănească actuală (care aproape că nu mai există). A fost de asemenea determinat la Spanțov și un rest aparținând la găscă (*Anser*), dar nu se poate preciza dacă provine de la un individ deja domestic, sau ea era încă sălbatică.

Mamiferele prezintă cu mult mai multe genuri și specii.

Dintre cele domestice, cele mai comune sunt ovicaprinele domestice – ovinele (*Ovis aries*) și caprinele (*Capra hircus*), acestea din urmă apărând doar sporadic, fiind găsite doar în câteva morminte de inhumație – nu putem, de aceea, da o bună caracterizare a morfologiei ei. În schimb, oaia reprezintă specia cea mai frecventă din grupa animalelor domestice depuse ca ofrandă, am putea spune cu ceva mai puțin decât 50% dintre ele. Ea este reprezentată printr-un tip de talie mică, cel mult medie unele dintre femele: mai fiind încă comute, dar altele acornute; masculii nu aveau coarne prea puternice. Nu putem preciza dacă existau și castrați.

Mult după ovicaprine (chiar și de găină), se află, ca prezență taurinele (*Bos taurus*). Considerând și resturile speciei găsite în gropile așa-zise de cult, putem considera că aceste taurine erau de talie mică, cel mult medie, cu caracteristici morfologice a așa-numitului tip „brachiceros”, cât și cu coarne relativ mici gracile. Nu putem stabili nici pentru această specie dacă se depuneau și castrați.

Imediat ca frecvență după taurine se găsesc porcinele (*Sus domest.*). Acestea aparțineau și ele la un tip primitiv, cu botul relativ lung și erau de talie cel mult medie.

Pe ultimul loc vine calul (*Equus caballus*) care apare cu totul sporadic, având resturi mai ales aparținând unor segmente osoase necomestibile.

Poate este bine să adăugăm și câinele, care a fost descoperit în niște gropi zise de cult de la Valea Seacă, unde V. Palade, arată că a găsit mai multe resturi de câini în gropi, iar în două chiar schelete întregi (în una din ele un singur schelet și în alta patru schelete)¹⁴. Credem că nu este de mirare acest lucru, căci la dacii din La Tene și mai târziu în timp, la cei liberi, au fost descoperiți în așezări dar și în necropole, de multe ori, părți de schelet, sau chiar schelete întregi de câini. Totuși trebuie arătat clar că această specie domestică nu a fost găsită nicăieri în cadrul ofrandelor alimentare rezultate din cele două necropole mai sus menționate.

Ca mamifere sălbatice, dăm un singur os de iepure de câmp (*Lepus europaeus*) găsit într-un mormânt din necropola de la Spanțov. Resturi de cerb (*Cervus elaphus*) de la un individ tânăr, unele reprezentând părți comestibile dar și altele nu, s-au descoperit într-un mormânt de la Valea Seacă. Verbal însă V. Palade, ne-a precizat că scheletul acestui cerb se găsea oarecum deasupra gropii mortuare. Oricum ar fi, este sigur că în zonă se mai găsea pe atunci, frecvent, cerbul, astăzi zis carpatin, întrucât în așezarea de la Valea Seacă, existau așa cum se știe, înai multe ateliere în care se executau piepteni, folosindu-se drept materie primă coarne de cerb. Această materie primă putea să rezulte însă și din adunarea cu grijă a coarnelor masculilor de cerb, care se știe, cad de la sine în fiecare an. Menționăm că frecvent, în acea necropolă, apar de asemenea pendante din corn de cerb, dar doar din rozeta de la coarne adunate și piepteni (de altfel ele reprezentând ofrande nealimentare). Este deci de mirare că în mormintele necropolei nu s-au găsit și resturi mai bogate de cerb în cadrul ofrandelor alimentare – oare acesta nu prea era vânat, ci prezervat în mediul lui păduros pentru a da materia primă – coarnele lor ?

S-ar putea ca alte două specii sălbatice să fi existat și ele printre resturile animaliere de tip ofrandă și anume mistrețul (*Sus scrofa*), strămoșul porcinelor domestice și bourul (*Bos primigenius*) astăzi stins ca

¹⁴ V. Palade, *op.cit.*, p. 157-159.

specie, strămoșul taurinelor. Departajarea acestor două specii, față de urmașii lor domestici, se face relativ greu, mai ales când avem la dispoziție material osteologic fragmentar, așa cum se găsește el în ofrandele din necropola. Aceste specii săbatice sunt mai mari decât urmașii lor domesticiți. Considerând faptul că taurinele și porcinele ce compun aceste ofrande, au o talie, în medie, nu prea mare, am conchis că în cadrul materialului aparținând ofrandelor alimentare de la Mihălășeni, s-ar fi găsit câteva, care prin mărimea lor specifică ar putea fi resturi de bour și de mistreț, iar la Barcea, doar un fragment ce ar proveni de la un bour. Nu putem însă să ne asumăm întreaga răspundere pentru faptul de mai sus.

Pentru a ilustra frecvența speciilor domestice să dăm care este situația în necropola de la Mihălășeni, ce are cele mai multe morminte de inhumafie:

Ovicaprine – 44,44%; găina domestică – 19,57% (la care se adaugă și resturi de ouă întregi și coji de ouă – 7,40%); taurine – 14,81%; porcine – 9,52%; cal – 3,74% – 1,05% ar aparține peștilor. Menționăm că noi am studiat la o lupă cu putere mare de mărime materialul reprezentat prin coji de ouă și am dedus că toate cele avute la dispoziție au aparținut prin caracteristicile lor la găina domestică.

Este evident că aceasta ar fi cam și situația pentru materialul din celelalte necropole – ne referim mai ales la „Ioturile” mici ale acestora. Totuși, apar și situații cu totul aleatorii (dăm ca exemplu: ia Miorcani din șapte morminte cu ofrande două au ovine, unul are găină însă trei au porcine).

Să vedem în continuare și alte date cu privire la ofrandele alimentare din mormintele de inhumafie.

S-a constatat foarte clar că, nu în toate mormintele s-au depus ofrande alimentare. Noi am socotit ca o medie (luând în considerație mai ales necropolele bogate în morminte) că doar la circa un sfert dintre acestea s-au găsit și ofrande de acest tip.

În ceea ce privește mormintele cu resturi umane, considerate după sex și vârste (acolo unde s-a prelucrat și materialul antropologic) putem spune că, în general, nu s-a putut stabili vreo legătură între cantitatea (mai mică, medie, mai mare) a ofrandelor alimentare, numărul de specii și indivizi cărora ele le aparțin, sexului și vârstei acestor indivizi componenți, caracteristicilor diverse ale fragmentelor osoase ale animalelor ce formează ofranda, pe de o parte și sexul și vârsta indivizilor umani înhumați pe de alta. S-ar părea totuși că la Mihălășeni (unde numărul mormintelor este cel mai mare și de aceea și cel al ofrandelor este mai divers), copiilor să le fi fost depus resturi animale ceva mai sărace, iar femeilor ceva mai bogate decât media, fără însă a se interveni și asupra celorlalte caracteristici arătate mai sus a acestor ofrande.

Ofrandele alimentare depuse într-un mormânt în raport de numărul speciilor de animale găsite se pot împărți în mai multe categorii:

a) ofrandele pot aparține unei singure specii, ele fiind mai bogate sau mai sărace – mormânt simplu. Acest tip de depunere a ofrandelor este cel mai răspândit;

b) ele pot aparține la două specii diferite – mormânt zis dublu, fără a fi necesar ca ofranda să prezinte resturi mai bogate (de obicei se găsește oaia alături de găină, dar nu numai). Acest tip este în cantitate mult mai mică;

c) resturile pot proveni însă și de la trei specii – mormânt triplu. fapt ce este rar;

d) mormintele cu patru specii reprezintă o situație aproape de excepție – este mormântul cvadruplu;

e) foarte, foarte rar apare mormântul cu cinci specii – l-am găsit la Mihălășeni fără a avea totuși o ofrandă considerată prea bogată; la oair se alătură găina, taurul, porcul și calul.

Se pot găsi drept ofrandă în același mormânt a doi indivizi de la aceeași specie, interesant că uneori de sexe deosebite, ca de exemplu la găina domestică unde poate apare atât o găină cât și un cocoș – dar ofranda rămâne deci tot de tip simplu; nici aici nu este nevoie ca prin aceasta ofranda să devină mai bogată. Uneori există chiar doi indivizi de la o specie, alături de alții de la altă specie, existând deci trei exemplare – însă ofranda evident se consideră dublă.

Ofranda apare după cum am spus, mai săracă sau mai bogată, aceasta având un număr mai mare de resturi. De altfel, acest lucru nu apare însă prea important căci este mai bine de a se considera așa-zisul tip al ofrandei. Și astfel, vom distinge, doar în principiu, în urma studiilor noastre, trei tipuri de ofrandă:

1. Tipuri cu resturi faunistice reprezentate prin segmente osoase ce au avut pe ele multă carne (cel mai clar ar fi următorul mod: omoplat, humerus, mai puțin radius+cubitus, pentru membrul anterior, coxal, femur, mai puțin tibie+peroneu – când acesta există la specia respectivă, pentru membrul posterior).

2. Tipuri cu resturi faunistice cu segmente care sunt cu totul lipsite sau svând foarte puțină carne (extremitățile membrilor: carpiene respectiv tarsiene, metapodafele și falangele, dar și capul animalului).

3. Tipul intermediar cu oase îmbrăcate ± în carne, cum ar fi scheletul trunchiului, dar tot intermediară se socotește acea ofrandă care are în cadrul ei segmente aparținând la toate părțile scheletului, indiferent câtă carne ar avea pe ele.

Depunerea de ofrande alimentare îmbracă așadar mai multe posibilități după cum reiese din studiul amănunțit al caracteristicilor resturilor alimentare. Cei care o făceau cu toată „inimă” depuneau ofrande de primul tip, indiferent dacă erau mai sărace sau mai bogate, dând posibilitatea decedatului să aibă în lumea de „dincolo” ce mânca cel puțin sătisfăcător. Alții, poate se interesau mai puțin și puneau în mormânt, de obicei, resturi mai „amestecate” așa cum le aveau uneori doar la îndemână și păstrau totuși, posibil, pentru așa numitul ospăț post funerar părțile mai comestibile, după caz, al animalului sau animalelor. În fine, unii considerau că depunerea este pentru ei doar un fel de corvoadă, ca o moștenire de la strămoși și doar pentru a respecta ritualul, depuneau, de complezență, resturi care nu aveau pe ele carne, ci doar oase și zgârciuri, uneori însă chiar în cantitate mare, de la unul, dar și de la mai mulți indivizi (în două cazuri la Mihălășeni s-a depus doar câte un ou). Este aproape sigur că resturile comestibile ale animalului sau animalelor sacrificate erau ținute pentru ospățul post-funerar.

Noi credem că în privința caracteristicilor resturilor alimentare depuse ca ofrande mai trebuie să considerăm încă un fapt, care apare peste tot ca fiind foarte comun. Uneori, acolo unde individual care a decedat, după o oarecare suferință, adică ce „trăgea să moară” de un timp oarecare, rudele aveau posibilități să se gândească mai aproape de necesitățile legate de înmormântare, preocupându-se și de pregătirea ofrandei. La o moarte bruscă, neașteptată acestea erau oarecum „blocate” și depuneau ca ofrandă ceea ce aveau mai la îndemână. Poate așa s-ar explica faptul că s-au găsit în morminte, ca ofrande animaliere, resturi de tip „amestecat”. Ca exemplu, arătăm că la Mihălășeni, am găsit resturi de la o găină, și trei pușori de mărime cam cât un pumn.

Este evident că în secolul IV și prima parte a secolului V, exista în zona Moldovei și Munteniei actuale, o structurare economică a societății omenești, găsindu-se oameni și familii, mai sărace, mai bogate și probabil cei mai mulți cu o situație intermediară. Nu am putut pune în evidență în mod expres aceste structuri prin intermediul caracteristicilor ofrandelor animaliere depuse în morminte și credem că altele erau cauzele ce ordonau acest fenomen, unele fiind oarecum arătate mai sus; poate suntem chiar în fața unui fenomen de-a dreptul aleatoriu. Lipsa cu totul a depunerii ofrandelor, o putem spune că nu era o urmare tocmai a acestei structurări, cei nevoiași neputând-o satisface. Ea era comandată de cauze evidente suprastructurale, de ordin neeconomic, noi considerând-o stringentă, cel puțin pentru o parte a populației.

Am văzut mai sus că nu în toate mormintele a fost depusă ofrandă alimentară, numărul acelor care această lipsă fiind relativ mare (cam 75 %). Se consideră de unii că în cadrul culturii Cerneachov, că lipsa ofrandei, coroborată cu depunerea decedatului pe axa vest-est este o urmare a faptului că acesta ar fi de acum creștin și oarecun, totodată, că el ar apărea autohtonilor. Noi credem că acest fapt ar trebui să-l considerăm doar o ipoteză de lucru, căei, pe de o parte creștinarea, în unele locuri, nu a adus după ea imediat eliminarea ritualului de depunere a ofrandelor, acest obicei repercutându-se chiar până în secolul XV, când se știe că în Moldova se mai practica uneori¹⁵ și, de asemenea, că ar exista, încă în contemporaneitate, în această privință, unele reziduri. Pe de altă parte, în zona noastră a globului terestru, între cele două solstiții (de vară și iarnă) răsăritul soarelui „se mișcă” pe bolta cerească cu circa 90°, încurcându-i deci pe cei ce stabileau axa de așezare în pământ a decedatului.

Se știe că în cultura Cerneachov, mai ales în zona de joasă altitudine în zona Moldovei și Munteniei de azi existau (după spusa istoricilor și arheologilor) trei grupări de neamuri: pe de o parte autohtonii, să le spunem urmașii dacilor liberi și pe de altă parte cei veniți de curând în zonă, mai întâi sarmații – poate nu atât de mulți, dar mai ales populațiile germanice mai cu seamă goții, dar posibil, poate doar în nordul Moldovei și vandalii, care au fost tocmai acelea care prin caracteristicile lor socio-economice dar și culturale au făcut să se înființeze respectiva cultură.

Așa cum am arătat, s-au făcut și studii paleoantropologice, putem spune destul de multe și complexe pe resturile umane din mai mult de zece necropole cerneachoviene, dintre cele ce s-au găsit în zona

¹⁵ Sergiu Haimovici, *L'étude des restes animaliers déposés comme offrande dans des tombes de quatre cimetières médiévaux de la Moldavie et leur importance paléoenethnographique*, în *An.Șt.Univ.Iași, S. IIa Biologie*, Tom XXXV, 1989, p. 53-55.

extracarpatică a României. Într-o lucrare, să-i spunem cu caracter mai general – dacă nu chiar de sinteză – toate aceste cercetări au fost sumate¹⁶ și s-a putut arăta, considerând tipologia decedaților, în mare, următoarele: tipul antropologic cel mai cumin era cel mediteranoid cu unele caracteristici proto-europeide, acesta reprezentând oarecum autohtonii. Urmu nordoizi și cu caracteristici proto-europene, care i-ur fi reprezentat pe germanici și un număr mai mic de proto-euroipoizi brachicefalizați care ar putea aparține sarmaților, celelalte tipuri antropologice neintrând aproape la socoteală. S-a constatat chiar că în Moldova de nord și centrală ar fi fost inai pușini nordoizi decât în sudul Moldovei și în Muntenia, aiutând poate astfel că germanicii s-au așezat mai aproape de granița de nord a Imperiului roman. Dacă prin unele caracteristici ale ofrandelor nealimentare s-a putut prin coroborarea cu tipologia dată de antropologi să se distingă oarecum seminția unora dintre decedați, prin resturile ofrandei alimentare depuse în morminte noi nu am putut să descifrăm vreoa situație care ar arăta acest lucru, chiar dacă am lucrat uneori din plin, alături de antropologi.

Nu putem încheia studiul nostru fără a putea spune câte ceva și despre resturile animaliere considerate ca ofrande alimentare, găsite în așa-zisele gropi de cult, pe care le-am studiat doar în parte (așa cum am arătat), aparținând necropolelor de la Valea Seacă și Mihălășeni. Aceleași specii găsite în morminte au fost determinate și în aceste gropi, poate cu o frecvență oarecetim ușor schimbată față de cele arătate de noi pentru materialele din morminte. În unele, resturile, de asemenea, nu erau atât de fragmentate ca în morminte. Am spune, fără să putem argumenta cu totul acest lucru că s-ar putea ca ele, să fie, poate doar în parte, gropi de igienizare a necropolei., îngropându-se în ele resturile rezultate de la așa-zisele ospețele post-inhumale, pe care le credem uneori mai fastnoase, dar altelei ehiar destul de sărace: pentru a nu necesita întotdeauna îngroparea lor.

În fine, trebuie să constatăm deplinul merit a Alexandrei Bolomey care, prima în România, a studiat resturi animaliere depuse ca ofrandă, așa cum am văzut, în trei necropole cerneachoviene, arătând foarte clar căm trebuie abordat acest material, pentru a scoate din el cât mai multe date necesare nu numai arheozoologilor dar și arheologilor și istoricilor. Totuși, credem, că a avut în mod firesc și unele scăpări, ce s-au datorat, mai ales pușinului material osteologic avut la dispoziție.

Acestea sunt datele pe care până acum pe materiale arheozoologice destul de bogate, dar uneori cu scăderi, date căiar și de modul nu prea ortodox de udnare a resturilor animaliere, cât și apartenența lor doar la unele „loturi” uneori destul de mici în raport de numărul mormintelor săpate, a legăturilor nu întotdeauna bine întreținute între arheolog, antropolog și arheozoolog, prin lipsa unora din aceste trei verigi, ce ar fi trebuit să țină evident de același lanț, prin generalizări bazate uneori pe material osos nu prea abundant, prin folosirea unor date statistice ce nu aveau întotdeauna acoperirea necesară, le-am luat și noi în considerare, căutând a ne apropia cât de cât de adevăr.

Drept concluzie, trebuie să afirmăm că pentru a se ajunge de-acum înainte, la date cât mai sigure în privința materialului arheozoologic, reprezentând depunerea de ofrande alimentare din morminte, se cere o strictă culegere a sa ca metodic modernă, dar și din necropole săpate exhaustiv, cât și a unei legături foarte strânse între cei trei participanți care ar trebui neapărat să contribuie împreună la studii ce pot fi considerate astfel de sinteză. Să sperăm că aceasta se va face în viitor.

UN PROBLÈME INCOMPLÈTEMENT SOLUTIONNÉ. L'ÉTUDE DES RESTES ANIMALIERS DÉPOSÉS COMME OFFRANDE ALIMENTAIRE EN NECROPOLES APPARTENANT À LA CIVILISATION DE SÂNTANA DE MUREȘ-TCHERNEAKHOV

RÉSUMÉ

Les neufs nécropoles se trouvent dans une zone de basse altitude que fut habitée par des autochtones mais aussi par des sarmates et des germaniques.

L'auteur expose les caractéristiques de la faune que représentent l'offrande déposée dans les sépulcres d'incinération et d'inhumation. On discute sur ces caractéristiques et on donne aussi des dates relativement aux cettas offrandes alimentaires.

¹⁶ D. Botezatu, *op.cit.*, p. 463-481.